

Smysl kritického studia dějin buržoazní sociologie

Každý, kdo se poněkud hlouběji zabývá dějinami buržoazní sociologie z marxistických pozic, si zpravidla dříve či později položí základní otázku, zda má toto jeho úsilí pro soudobou marxistickou sociologii nějaký význam. Zda má smysl sledovat, studovat a kriticky analyzovat teorie a metody řady směrů, škol i jednotlivých představitelů buržoazní sociologie, tak jak se vyvíjely zhruba od první poloviny devatenáctého století. Může se objevit názor, že je sice správné, aby se s marxistickou kritikou dějin buržoazní sociologie seznamovali například studenti sociologie, neboť tato znalost patří jaksi k jejich všeobecnému vzdělání, že však poznatky takto získané jsou spíše něčím navíc, bez čeho se může dnešní marxistický sociolog při své konkrétní práci dobře obejít. Znalost dějin buržoazní sociologie je tedy v tomto případě chápána jako určitý přepych, který si sice můžeme dovolit, ale který nám mnoho pozitivního při poznávání soudobé společnosti nepřinese.

Nechci popírat, že pro určité, značně omezené, čistě practicistické a sociografické pojetí sociologické práce není znalost dějin buržoazní sociologie skutečně příliš důležitá. Jde však o to, že takovéto pojetí práce v sociologii nemá s marxistickým přístupem mnoho společného. Marxistická sociologie – to přece nejsou pouhé utilitární sociografické sondy do dílčích oblastí společenského života. Marxistická sociologie v pravém slova smyslu začíná teprve tam, kde empirický výzkum je veden obecnou společenskou teorií a kde naopak výsledky empirického výzkumu jsou domýšleny do obecných teoretických poloh [Rychtařík 1978].

Při takovémto pojetí sociologické práce se už ovšem nemůžeme dobře obejít nejen bez znalosti soudobé marxistické teorie společnosti, nejen bez znalosti soudobé buržoazní sociologie, ale ani bez znalosti jejího vývoje. Tato znalost nás totiž v oblasti teoretických i metodologických úvah a postupů chrání před omyly, které byly už učiněny, před slepými uličkami, které byly už odhaleny, i před mapováním území, jež už bylo dávno poznáno.

Kromě toho se marxistický sociolog neobejde bez znalosti dějin buržoazní sociologie ani v jiné významné oblasti sociologické práce, a to při kritice soudobé buržoazní sociologie. Tato kritika je naším závazkem a povinností. Patří k tradicím marxismu, že ve všech svých součástech byl nejen hlubokým pozitivním poznáváním objektivní reality, ale že byl vždy rovněž kritikou těch teorií a metod, které toto poznávání zkreslovaly, zjednodušovaly, převracely apod. Nepokračovat v této tradici by znamenalo zpronevěřit se tomu, co bylo vždy v marxismu velmi podstatné, a vydat se do značné míry na milost našim ideovým odpůrcům. Má-li být však naše polemika se soudobými buržoazními

(1) V této stati se pokouším upřesnit a zčásti i korigovat řešení některých otázek, jimiž jsem se zabýval už v článku *Dějiny sociologie jako sociologická disciplína*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, 1970, s. 9–20.

sociologickými směry a školami i s jejich jednotlivými představiteli účinná, je mimo jiné nezbytná hluboká znalost dějin buržoazní sociologie. Rada buržoazních sociologů totiž zcela uvědoměle navazuje na sociologické školy minulosti a naše kritika z toho musí vycházet.

Nelze rovněž nevidět, že určité základní principy soudobé buržoazní sociologie mají hluboké kořeny v minulosti. V podstatě idealistický přístup ke společenské realitě, jistý konzervatismus, odpor k revolučním změnám, popírání třídního boje, zdůrazňování konsensu apod. jsou zásady, jež můžeme objevit už u takových autorů, kteří jsou všeobecně považováni za zakladatele buržoazní sociologie (Comte, Spencer). Již v minulosti se tedy vytvořil určitý model buržoazní sociologie, který – byť ve změněné formě – dodnes přžívá. Kritika minulosti tohoto modelu může být teoreticky i metodologicky cenná a podnětná i pro kritiku jeho současné podoby.

Při kritice soudobé buržoazní sociologie uplatňujeme jeden z klíčových principů marxistické metodologie, tj. princip historického přístupu ke zkoumaným jevům. Buržoazní sociologie je pro nás vždy plodem konkrétních historických, sociálně ekonomických i ideových podmínek. Mezi těmito podmínkami je nezanedbatelným faktorem rovněž minulý vývoj této disciplíny.

Historismus, který uplatňujeme při studiu buržoazní sociologie, však aplikujeme rovněž v pojetí vlastní teorie společnosti, tj. marxisticko-leninské sociologie. Znalost minulosti vlastního oboru, znalost vývoje marxismu jako celku a zejména dějin marxistického sociologického myšlení je pro soudobého marxistického sociologa zcela nezbytná. A právě i tímto přístupem k dějinám marxistické sociologie, jakož i k dějinám buržoazní sociologie, se soudobý marxistický sociolog podstatně liší od většiny dnešních sociologů buržoazních.

Zejména mezi představiteli empiristického směru v sociologii, který má v buržoazní sociologii stále silný vliv, převládá mínění, že soudobý sociolog se bez znalosti dějin sociologie může docela dobře obejít. Základem tohoto názoru je pojetí sociologie především jako vědy o současnosti, pro niž jsou její vlastní dějiny něčím zcela vedlejším. Argumentuje se zpravidla tím, že analýzou dějin sociologie nepoznáme nic jiného než minulost vlastního oboru, a toto poznání nemá tedy pro sociologii o nic větší význam než například poznání dějin lékařství pro medicínu, dějin přírodních věd pro současnou biologii apod.

Tyto formulace vycházejí mlčky z jednoho společného předpokladu: že totiž ideálem a vzorem výstavby sociologie jako vědy má být model přírodních věd, že buržoazní empiristická sociologie se už prakticky tomuto modelu přiblížila, a že tudíž vše, co jí předcházelo, je vůči ní v takovém vztahu jako například předvědecká biologie k biologii dnešní, alchymie k vědecké chemii apod.

Zdá se, že subjektivní pohnutky takového postoje jsou pozitivní. Obecně vzato, jde o to, aby závěry, k nimž dospívá sociolog, brala společnost stejně vážně a stejně závazně, jako je tomu se závěry exaktních přírodních věd. Soudím však, že oblasti společenského života, o nichž může soudobá buržoazní empiristická sociologie (obdobně jako přírodní vědy o svém předmětu) vypovídat, jsou poměrně velmi úzké a týkají se nezřídka problematiky značně banální. Nicméně zastánci uvedeného pojetí sociologie se domnívají, že pouze toto je skutečná věda a všechny ostatní názory na společnost, nezaložené na metodologii a teorii vybudované podle vzoru přírodních věd, jsou pouhou spekulací, metafyzikou a do sociologie nepatří. Tyto názory navazují na jednu verzi pozitivistické tradice a C. W. Mills v *Sociologické imaginaci* [Mills 1968] je označuje jako „abstraktní empiricismus“.

Ostrá polemika s „abstraktním empiricismem“ v otázce vztahu k dějinám sociologie i k řešení jiných problémů, tak jak ji vede například C. W. Mills v uvedeném díle, by nebyla nutná, kdyby si tento proud nečinil nárok být jediným skutečně vědeckým proudem v soudobé sociologii, kdyby se v něm tedy neprojevovaly – jak říkají někteří sociologové – imperialistické tendence a kdyby uznával to, co dnes musí uznat každý reálně a kriticky uvažující odborník v sociologii, že totiž soudobá sociologie nemá ráz vědecké disciplíny v tom smyslu, jak je vědeckost chápána v oblasti studia přírody. Sociologie – stejně jako některé další společenské vědy – se od přírodních věd (například od chemie, fyziky, biologie apod.) odlišuje především tím, že se rozpadá na celou řadu směrů a škol, které se mezi sebou neliší snad pouze tematikou, tj. výsekem objektivní reality, na niž se především zaměřují, nebo metodami, které hlavně rozvíjejí (takové směry a školy existují i ve vědách přírodních), leč často podstatně rozdílnými názory na tutéž otázku i rozdílnou metodologií. Tato diferenciaci doprovází jak známo vývoj sociologie i sociologické metodologie od jejich počátků a není těžké odhalit její příčiny. Spočívají především v různém třídním a ideologickém přístupu ke zkoumání společenské skutečnosti, což odlišuje zcela zásadně sociologii marxistickou a buržoazní. Velká vnitřní diferencovanost uvnitř buržoazní sociologie je pak vysvětlitelná zejména tím, že různé buržoazní sociologické školy reprezentují různé skupiny uvnitř buržoazie, jejichž zájmy, jež tyto školy koneckonců odrážejí, jsou v některých otázkách diferencované, a dále složitostí samotného předmětu zkoumání.

Pokud jde o vztah soudobých buržoazních sociologických směrů a škol k dějinám vlastního oboru, zdá se, že můžeme rozlišit zhruba tři základní postoje: (1.) ty, které význam studia dějin sociologie pro soudobého sociologa absolutně popírají, (2.) ty, které se tak či onak hlásí k určitému předchůdci jako k „zakladateli“ svého směru nebo školy, avšak soustavným studiem dějin sociologie se dále nezabývají, (3.) ty, které považují hlubší znalost dosavadního vývoje vlastního oboru za nezbytnou.

Do první skupiny nesporně patří už zmíněný „abstraktní empiricismus“, o jehož některých představitelích v této souvislosti velmi výstižně napsal P. Sorokin: „Mladší generace amerických sociologů a psychologů otevřeně prohlašuje, že ve všech minulých stoletích nedošlo k žádnému významnému objevu v oblasti, která je předmětem jejich zkoumání; existovaly pouze jisté nejasné „kabinetní filozofie“; skutečně vědecká éra v těchto disciplínách začala teprve v posledních (...) letech, kdy byly publikovány výsledky jejich vlastních výzkumů nebo výzkumů osob patřících k jejich klikám. Činíce si zvláštní nárok na objektivismus, přesnost a vědeckost, noví sociologičtí a psychologičtí Kolumbové neúnavně prezentují tuto iluzi jako vědeckou pravdu.“ [Sorokin 1958 : 3–4]

O druhé naší vymezené skupině směrů a škol napsal polský sociolog Jerzy Szacki, že historii sociálního myšlení a sociologie zaměňuje „pověstmi o počátku“ [Szacki 1964 : 13], a to proto, že projevy zájmu sociologů o dřívější názory na sociální jevy připomínají právě „pověsti o počátku“, jak se s nimi setkáváme u přírodních národů. Jsou jakýmsi určením vlastní genealogie, přičemž nemá zásadní význam to, co se dělo mezi oním víceméně mytickým počátkem a současností. Píše se zpravidla o „hrdinech“, kteří založili „vědu o společnosti“, případně daný směr nebo školu. Přitom volba genealogie je často dosti libovolná. Je zřejmé, že rovněž v tomto případě má zájem o dějiny vlastního oboru spíše pouze deklarativní ráz a k hlubší analýze dějin sociologie nijak nepřispívá.

Odlišný vztah k historii sociálního myšlení a sociologie má ta skupina bur-

žozných směrů a škol, kterou jsme v naší klasifikaci uvedli na třetím místě. Jde o takové školy a směry, které se hlásí k principu historismu v sociálním bádání a které tento princip ve své činnosti rovněž prakticky uplatňují. Z toho důvodu razí někteří sociologové [např. Barnes 1943] pro jejich označení souhrnný název historická sociologie. Tento proud buržoazní sociologie se vyznačuje několika typickými rysy, mezi nimiž je třeba jmenovat snahu prozkoumat počátky společenského života lidí, sledovat vznik a vývoj různých forem sociální organizace, sociálních struktur a sociálních institucí, zkoumat otázku stadiálnosti evoluce sociálních typů a struktur a odhalit a formulovat zákony společenského vývoje. Je pochopitelné, že sociolog vytyčující si takovéto cíle se nemůže obejít bez znalosti obecné historie, leč ani bez znalosti onoho reflexu společenské reality, jak se ve výrazné podobě projevuje ve společenském vědomí a jak je zachycován dějinami sociálního myšlení a sociologie.

Jde však o to, že tato obecně správná tendence buržoazní historické sociologie naráží při svém konkrétním uplatnění na nesprávný širší metodologický a teoretický rámec buržoazního myšlení, které nikdy nepochopilo a není schopno pochopit, že má-li být historický přístup k sociální skutečnosti důsledný, musí vyústit v historismus materialistický, tzn. musí při svém zkoumání vycházet z toho, co je pro vývoj společnosti konečkonců rozhodující, tj. z vývoje výrobního způsobu. Taková myšlenka zůstala však všem historickým směrům v buržoazní sociologii minulosti i současnosti vzdálená. A i když tedy můžeme konstatovat, že svým historismem je nám třetí proud buržoazní sociologie bližší než například proud empiristický, svým idealismem zůstává s materialistickým pojetím dějin a tudíž s marxisticko-leninskou sociologií nesmiřitelný.

Vraťme se však nyní k otázce, z níž jsme vyšli a která nás v tomto kontextu nejvíce zajímá, tj. k otázce, v čem spočívá význam znalosti dějin buržoazní sociologie pro soudobého marxistického sociologa, a pokusme se o její systematictější zodpovězení.

1. Dějiny buržoazní sociologie nám skýtají bohatý a zajímavý materiál pro jeden ze speciálních postupů marxistické sociologie, jakým je rozbor ideologických obsahů myšlenkových struktur. Analýza vývoje buržoazní sociologie umožňuje demonstrovat, jak přes obvyklá a stále se opakující tvrzení jejich reprezentantů, že jejich názory jsou vědecké, objektivní, univerzální, všeplatné a pravdivé, šlo vždy o názory třídně podmíněné, s jasnou ideologickou funkcí. Znalost dějin buržoazní sociologie nás konkrétně přesvědčuje o tom, že buržoazní sociologie, ať si toho její představitelé byli vědomi nebo ne, měla vedle funkce poznávací (často ovšem velmi omezené) rovněž — a někdy hlavně — funkci apologetickou, napomáhající otevřeněji či skrytěji udržení statu quo, tj. kapitalistického systému.

„V buržoazních teoreticko-sociologických koncepcích se nejpodivnějším způsobem spojují elementy vědeckého pochopení světa, rysy ideologického dogmatismu a subjektivní spekulace, zatemňující pravý sociální smysl a sociální základ těchto koncepcí. Proto úkolem marxistických badatelů je nejen odhalování ideologické podstaty buržoazních teorií, ale i studium samotných těchto teorií jako sociálního faktu, který je třeba zkoumat, protože umožňuje ukázat různé formy světového názoru a vnímání světa, charakteristické pro (...) buržoazní společnost, a jejich prostřednictvím i formy životní činnosti, podmiňující určitý metodologický přístup, určitý teoretický obsah“ [Kritika 1977 : 4]. Podle slov sovětského autora M. T. Iovčuka můžeme problematiku tohoto přístupu k dějinám buržoazní sociologie i k buržoazní sociologii jako celku vymezit jako součást „marxistické sociologie poznání“ [Iovčuk 1973 : 100].

2. Studium dějin buržoazní sociologie zjistíme, že tato sociologie nikdy

v minulosti nebyla jednotná. Od jejího počátku v ní existovaly proudy, směry a školy, jež se metodologicky i teoreticky často velmi podstatně rozcházeły. Buržoazní sociologie jako celek neměla nikdy v minulosti charakter jednotné vědy a tato situace je pro ni charakteristická dodnes. To si koneckonců uvědomují i někteří její soudobí představitelé a usilují o její syntézu. Tak například americký sociolog polského původu Theodore Abel se snaží objevit u takových tří významných sociologů, jakými byli E. Durkheim, M. Weber a G. Simmel, společné metodologické a teoretické rysy, jež by umožňovaly hovořit o jistých syntetizujících a kumulativních prvcích uvnitř buržoazní sociologie [Abel 1970]. Abelův pokus je však málo přesvědčivý a zdá se, že je podnikán i proti subjektivnímu přesvědčení tří uvedených reprezentantů buržoazní sociologie.

Skutečnost, že buržoazní sociologie vždy byla a i dnes zůstává pestrá mozaikou nejrůznějších, často protikladných teoretických názorů a metodologických postupů, je důkazem toho, že doposud nepřekročila onen práh, za nímž se z konglomerátu nesourodých a často efemérních teorií a metod vynořují relativně trvale platné poznatky a postupy, jež se stávají základem skutečné vědy o společnosti, prověřené praxí. Konstatování této skutečnosti, k jejímuž potvrzení nám dějiny buržoazní sociologie skýtají bohatý materiál, je rovněž vhodným východiskem ke kritice jejího současného stavu.

3. Dějiny buržoazní sociologie mohou být pro soudobého marxistického sociologa do jisté míry i pramenem inspirace. Způsoby, jak byly určité sociální problémy teoreticky řešeny buržoazními sociology minulosti, jsou pro nás dnes už většinou pouze antikvární záležitosti, avšak problémy a otázky samy často zůstávají a je třeba se jimi zabývat. I v sociologii – podobně jako ve filosofii – existují podle mého názoru určité otázky, s nimiž se bude každá nová generace tak či onak potýkat. Znalost dějin buržoazní sociologie může být pro nás v tomto případě rovněž zdrojem poučení, i když zpravidla pouze negativním. Pro soudobého marxistického sociologa jsou tak dějiny buržoazní sociologie nejen cenným pramenem podnětů, ale nezdědka rovněž přehlídkou, jak dané otázky řešit nelze, což obojí není jistě zanedbatelné.

Kde v rámci buržoazní sociologie minulosti probíhá ona hranice, na jejíž jedné straně jsou poznatky, které jsou relativně pravdivé, a proto i pro nás poučné a přijatelné, a na druhé straně ty, jež akceptovat nemůžeme? Na tuto otázku výstižně odpovídají sovětští autoři L. G. Ionin a G. V. Osipov, když píší: „Dá se říci, že nazírání společnosti v kterémkoli systému buržoazní teoretické sociologie, který může v určitém aspektu pravdivě odrážet jistý element nebo jistou úroveň sociálního života, ve vztahu ke společnosti jako celku vystupuje jako pars pro toto, je záměnou části za celek, tj. koneckonců metaforou, jež nemůže objektivně pravdivě postihnout předmět, jež je s to vyvolat (v lepším případě) aktivní vztah a tendenci, ale jež se nemůže stát adekvátním základem sociálně přetvářející činnosti. Teoretické systémy buržoazní sociologie jsou nevědecké především v důsledku omezenosti svých východících světónázorových předpokladů, a to, že tato sociologie mění v té či oné etapě vývoje svá převládající teoretická hlediska, není ani tak fakt, který se vztahuje k přirozenému vývoji vědeckého poznání, jako spíše výsledek změny ideologického klimatu buržoazní společnosti.“ [Kritika 1977 : 5]

Marxistický sociolog může proto podle mého názoru čerpat určité pozitivní podněty z vývoje buržoazní sociologie v oblasti konkrétních metod a technik sociologického výzkumu, částečně i z oblasti pojmové a terminologické, ovšem vždy s vědomím nutnosti příslušného kritického zhodnocení.

4. Konečně jsou buržoazní sociologické směry minulosti poučné pro soudobého marxistického sociologa svými způsoby reagování na marxismus. Prak-

tícky všechny tyto směry byly explicitní či implicitní polemikou s materialistickým pojetím dějin. V této polemice vystupovaly do popředí určité výtky a teze, jichž buržoazní sociologie používá dodnes. Můžeme tedy napsat, že již v minulosti se v rámci buržoazní sociologie vytvořil určitý model kritiky marxismu, který je s dílčími změnami a s určitými aktualizacími doplňky používán dodnes. Tato skutečnost je poučná ze dvou důvodů. Jednak ukazuje, jak v zásadních světónázorových a ideologických otázkách – na rozdíl od konkrétnějších otázek teoretických a metodologických – existuje přes velikou diferencovanost v rámci buržoazní sociologie jednota a kontinuita, jednak umožňuje, aby poznatky a postupy naší kritiky buržoazních sociologických směrů minulosti byly využity i pro kritiku soudobé buržoazní sociologie.

Problematika vzniku buržoazní sociologie

Buržoazní sociologie nedisponuje takovými metodami a poznatky, které by ve svém celku byly pravdivým, tj. praxí ověřeným a potvrzeným odrazem skutečnosti a nástrojem její změny. Nemůžeme ji proto považovat za vědeckou disciplínu v pravém slova smyslu a po obsahové stránce nemůžeme hovořit ani o zásadní rozdílnosti předsociologických buržoazních názorů na společnost a buržoazní sociologie. V rámci buržoazního sociologického myšlení z pochopitelných důvodů nikdy nedošlo k takovému revolučnímu zvratu v oblasti poznání společnosti, jakým je v rámci marxismu materialistické pojetí dějin. Z toho ovšem plynou pro každého, kdo se zabývá dějinami buržoazní sociologie, určité problémy, jež bychom souhrnně mohli označit jako „problémy počátku“. Konkrétně vzato, jde o to, kdy vlastně buržoazní sociologie vzniká a čím se liší od těch teorií společnosti, které jí předcházely.

V nemarxistické sociologii se často setkáváme s tím, že každý sociologický směr nebo škola o sobě prohlašují, že vědecká sociologie vzniká až teprve v okamžiku, kdy se objevily názory a metody jejich vlastních představitelů, a že všechno, co předcházelo, bylo nevědecké. Ve velmi výrazné podobě to nacházíme například u A. Comta, H. Spencera, u všech reprezentantů početných směrů naturalistického redukcionismu, u E. Durkheima, ale rovněž u soudobého „abstraktního empiricismu“, jak na to poukázal například P. Sorokin ve výše citované knize. Důsledkem této tendence je pak skutečnost, že dějiny buržoazní sociologie se nám, pokud bychom brali v potaz pouze to, co o sobě její jednotliví představitelé prohlašují, jeví jako celá řada stále znovu podnikaných pokusů o „založení vědy o společnosti“, tedy jako vývoj značně diskontinuální s velmi slabými kumulativními prvky.

Ve sporu o „počátek vědecké sociologie“ se v rámci buržoazní sociologie vyhranila v zásadě dvě protikladná stanoviska, reprezentovaná na jedné straně tzv. historickou sociologií, na straně druhé sociologií empiristickou. Polský sociolog S. Ossowski k této otázce napsal, že „(...) sociologie jako věda se zrodila dvakrát, a pokaždé jako jiná věda. Poprvé vzniká jako zvláštní disciplína v první polovině devatenáctého století. Název, který byl pro ni v té době vymyšlen, vyjadřuje přesvědčení, že její předmět, metody a úkoly jsou zvláštní, že je něčím jiným než filozofie či historie, které doposud měly nad společenskými otázkami patronát. Podruhé se sociologie rodí ve dvacátém století jako empirická věda v podstatě osvobozená od jakékoli spekulace a podřízená přesným direktivám empirických výzkumů. (...) Adepti této nové disciplíny používají pro ni obyčejné názvu „empirická sociologie“, existuje však tendence ztotožňovat tuto „empirickou sociologii“ se sociologií tout court

a učinit z tradiční sociologie buď složku sociální filozofie, sociální antropologie, nebo konečně – s nejmenším despektem – sféru sociální teorie.“ [Ossowski 1962 : 200 a 201].

Představitelé buržoazní historické sociologie vyslovují tedy zpravidla názor, že sociologie vznikla na počátku devatenáctého století, zatímco tzv. empiričtí sociologové kladou vznik této disciplíny přibližně do třicátých až čtyřicátých let našeho století, a to proto, že teprve v těchto letech začala být takovými autory, jako je Lazarsfeld, Stouffer aj., systematicky aplikována pravidla experimentálních výzkumů na společnost a data takto získaná začala být kvantitativně zpracovávána a verifikována. U empirických sociologů se projevuje zřejmá tendence vést ostrou hraniční čáru mezi tzv. vědeckou, tj. jejich sociologií, a vším tím, co jí pod stejným názvem předcházelo, a považovat empirickou sociologii za uskutečnění onoho odvěkého snu, podle něhož se sociologie stane plně hodnotnou vědou v okamžiku, kdy se metodologicky i teoreticky maximálně přiblíží přírodním vědám a naplní se tak postulát jednoty věd, formulovaný novopozitivisty.

Není zde místa na to, abychom se zabývali všemi pochybnostmi, které toto pojetí sociologie vyvolává. Přesvědčivě a výrazně je formulovali takoví sociologové, jako G. M. Andrejevová [Andrejeva 1965 : zvláště první hlava], J. J. Wiatr [Wiatr 1962 : 16–22] a C. W. Mills [Mills 1968 : zvláště třetí kapitola]. Nejde mi zde o nic jiného, než ukázat, že ani ve svém základním tvrzení, totiž v tom, že pojetí sociologie prosazované empirickou sociologií je něčím úplně novým, bez jakýchkoli historických tradic, a tudíž že znamená jakýsi fundamentální obrat od předvědeckého stadia ke stadiu vědeckému, nemají abstraktní empirikové pravdu. Spolu se S. Ossowským můžeme na jejich adresu říci, že „(...) moderní empirická kvantitativní sociologie má svoji prehistorii v dobách, kdy plně převládaly tradiční metody. Jednou z prehistorických prací tohoto nejnovějšího směru, která – přestože ve srovnání se Stoufferovými či Lazarsfeldovými výzkumy používá primitivnějších prostředků – se stala klasickým dílem a neztratila dodnes svůj význam, je (...) Thomasův a Znanieckého *The Polish Peasant*. Tendence k empirickým výzkumům – přes teoretické spekulace a přes zápal pro formulaci příčinných vysvětlení založených na intuitivních předpokladech – charakterizuje Durkheimovu školu, přičemž výzkumy uskutečňované v meziválečném období Halbwachsem, Czarnewským a Le Brasem směřují ke kvantitativnímu zpracování sebraných materiálů na základě přesně určených kategorií podmiňujících faktorů a na základě indexů psychických postojů. Předchůdcem těchto prací byl sám Durkheim, a to v díle, které vzniklo ještě v devatenáctém století (*Le suicide*, 1897). Alex Inkeless vidí právě v tomto díle počátek moderní empirické sociologie. Je ovšem možné jít ještě dále do minulosti. Proč neuznat za předchůdce této moderní empirické sociologie Le Playe s jeho výzkumy dělnických rozpočtů v různých zemích, které prováděl v pátém a šestém desetiletí minulého století?“ [Ossowski 1962 : 202–203].

S pokusy zásadním způsobem odlišit názory na společnost, jak se vyvíjely v rámci sociální filozofie a filozofie dějin zhruba do první poloviny devatenáctého století, od sociologie, se setkáváme rovněž mezi autory, kteří v mnohém navazují na tradice historické sociologie. Většina z nich se odvolává na E. Durkheima, který o této otázce napsal: „Jméno sociologie bylo vytvořeno Augustem Comtem a označuje vědu o společnostech. Bylo-li slovo nové, bylo to proto, že věc sama byla nová; novotvar byl nezbytný. Ovšemže spekulace o věcech politických a sociálních ve smyslu velmi širokém začala před devatenáctým stoletím: Platonova *Ústava*, Aristotelova *Politika*, nesčetná pojednání,

pro něž tato dvě díla byla vzorem, jako úvahy Campanellovy, Hobbesovy, Rousseauovy a jiné, zabývala se již těmito otázkami. Avšak tyto rozličné studie se lišily od studií, které označujeme jako sociologické, podstatným znakem. Nebylo ve skutečnosti jejich předmětem popsat a vysvětlit, jaké společnosti jsou nebo jaké byly, nýbrž zkoumat, jaké mají být, jak se mají organizovat, aby byly co možná nejdokonalejší. Zcela jiný je cíl sociologa, který studuje společnosti prostě proto, aby je poznal a jim porozuměl, stejně jako fyzik, chemik a biolog zacházejí s jevy fyzikálními, chemickými a biologickými. Jeho úkolem jedině jest dobře určití fakta, která studuje, a objeviti zákony, podle nichž se tato fakta vytvářejí (...).“ [Durkheim 1948 : 3]

Jakkoli se zdá, že tento názor do značné míry vystihuje některé základní odlišnosti mezi „předsociologickým“ sociálním myšlením a sociologií, nedomnívám se, že by mohl být přesvědčivým a spolehlivým kritériem pro přesné stanovení bodu obratu ve vývoji teorie společnosti a pro přesné určení vzniku buržoazní sociologie. Studium dějin sociální filozofie můžeme totiž zjistit, že se u některých autorů setkáváme s tím, co Durkheim považuje za typické až pro sociologii, tj. s relativně přesným popisem daného stavu společnosti nebo některé její složky (například u Machiavelliho), a na druhé straně řada už nesporně sociologických systémů se také pokouší o to, čím Durkheim charakterizuje sociální filozofii – o určité prognózy, jaká by společnost měla být (například pozitivismus v comtovské podobě).

Buržoazní autoři hledají důkazy pro vznik „pravé“, „vědecké“, „objektivní“ sociologie v nejrůznějších teoretických a metodologických znacích této sociologie. Jako argument zpravidla uvádějí její nespekulativnost, založenost na faktech, ideologickou neutrálnost apod. Při bližším zkoumání však zjistíme, že žádný buržoazní sociologický směr se plně těmito vlastnostmi nevyznačuje, že jde vždycky spíše o znaky deklarované než fakticky realizované.

Tam, kde argumentem pro odlišení předsociologického a sociologického myšlení zůstávají pouze vlastnosti jeho teoretického a metodologického obsahu, se uspokojivé řešení této otázky nedočkáme. Bude vždy záviset na v podstatě subjektivním mínění každého autora, co ještě považuje za názory a metody předsociologické a co už je sociologií. V rámci buržoazní sociologie existuje skutečně celá škála stanovisek k této otázce. Někteří za sociologické považují už ideje antických myslitelů, jiní spatřují vznik sociologie v dílech osvícenců, další spojují vznik této disciplíny s Comtem, jiní s Durkheimem, někteří, jak už jsme viděli, tvrdí, že vědecká sociologie vzniká až ve dvacátých až třicátých letech našeho století jako sociologie empirická apod.

Pro marxistického sociologa nemůže být klíčem k řešení této otázky pouze zkoumání obsahu buržoazních sociologických učení, jak je to obvyklé pro buržoazní autory. Musí je posuzovat v kontextu společenské situace, v níž se vytvářely, a postihnout sociálně třídní funkce, které plnily.⁽²⁾ Buržoazní sociologie se pak objeví jako produkt situace, která se vytvořila v hlavních západoevropských zemích po vítězství buržoazních revolucí. Buržoazie se v té době vzdává svého původně revolučního učení, vytvořeného hlavně osvícenskými mysliteli, a protože v ekonomické oblasti dosáhla už svých cílů, nejde jí už o revoluční změnu skutečnosti, nýbrž o udržení statu quo, popřípadě o budování buržoazního systému i v oblasti politické a ideologické. Teorie osvícenců

(2) Na to velmi správně upozorňuje a tuto myšlenku rozpracovává V. Čech [Čech 1971: 225 a n.], jehož stať je ostatně jedním z teoreticky i metodologicky nejceněnějších příspěvků v dané oblasti, který u nás byl v posledních letech publikován.

již pro tento účel nevyhovují. Vzniká proto potřeba nového učení, nového pojetí společnosti, z něhož by zmizela myšlenka revoluční změny společnosti a byla nahrazena řetězem obhajujících stávající stav. V době počínajícího rozkvětu přírodních věd a rostoucího prestiže vědeckého myšlení nemůže ovšem už jít o apologetiku ve starém, feudálním, převážně tradičně náboženském pojetí, ale o apologetiku zastřenou, oděnou do zdánlivě vědeckého a na faktech založeného hávu, a tím účinnější a obtížněji demaskovatelnou. Jde prostě o to, aby nová teorie plnila jak funkci apologetickou, tak zčásti i funkci poznávací, přičemž ovšem toto poznání nesmí překročit hranice zájmů nové vládnoucí třídy.

Protože požadavek vytvoření takovéto nové teorie nejlépe realizoval svým programem výstavby sociologie A. Comte, stal se právě on jejím zakladatelem. Nikoli tedy proto, že vytvořil sám název sociologie, ani proto, že by se jeho společenská teorie a metoda zásadně lišila od toho, co tu bylo už dříve, že by byla důsledně protispekulativní, založená na faktech a „vědecká“, ale proto, že v sobě zatím nejlépe spojovala ony dva základní požadavky buržoazie na společenskou teorii. Odtud známé Comtovo heslo „pořádek a pokrok“, odtud také jeho jinak nepochopitelné úzké navázání na společenské teorie odpůrců buržoazní revoluce a konzervativních myslitelů, jakými byli například de Bona-
ald a de Maistre.

Dnes je ovšem Comtovo dílo /ve svých konkrétních řešeních teoretických a metodologických problémů i pro většinu buržoazních sociologů antikvární záležitostí. Jeho obecný program a model výstavby sociologie však nadále pře-
žívá, působí a je neustále reprodukován, což je možné dokázat i na kterémkoli buržoazním sociologickém směru současnosti.

Shrneme-li, můžeme tedy konstatovat, že za období vzniku buržoazní sociologie, a tudíž rovněž za výchozí bod jejich dějin, považujeme dobu po vítězství buržoazních revolucí v hlavních evropských zemích, kdy u nové vládnoucí třídy vznikla potřeba nové společenské teorie, jež by plnila dvojčinnou funkci: poznávací a apologetickou. Protože prvním tvůrcem takového učení byl A. Comte, považujeme právě jeho dílo za počátek dějin buržoazní sociologie.

Literatura

- Abel, T.: *The Foundation of Sociological Theory*. New York, Random House 1970.
Andrejeva, G. M.: *Sovremennaja buržuaznaja empiričeskaja sociologija*. Moskva, Mysl 1965.
Barnes, H. E.: *Historical Sociology*. New York 1948.
Čech, V.: *Problémy marxistických dějin sociologie*. In: Sociologický časopis 1971, č. 3.
Durkheim, E.: *Sociologie a sociální vědy*. Brno, Masarykova sociologická společnost 1948.
Iovčuk, M. T.: *Istoričeskij matěrializm segodnja: problemy i zadači*. In: Filosofija i sovremennost', Moskva 1973.
Kritika sovremennoj buržuaznoj těoretičeskoj sociologii. Moskva, Nauka 1977.
Mills, C. W.: *Sociologická imaginace*. Praha, Mladá fronta 1968.
Ossowski, S.: *O osobliwościach nauk społecznych*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1962.
Rychtařík, K.: *Sociologie na cestách poznání*. Praha, Academia 1978.
Sorokin, P. A.: *Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences*. London 1958.
Szacki, J.: (Wstęp.) *Perspektywa historii myśli społecznej*. In: H. Becker, H. E. Barnes: *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii*, I. díl. Warszawa, Książka i Wiedza 1964.
Wiatr, J. J.: *Szkice o materializmie historycznym i socjologii*. Warszawa, Książka i Wiedza 1962.

Я. Седлачек. «Современный марксистский социолог и история буржуазной социологии»

Цель статьи заключается в нахождении ответа на два вопроса: каков смысл критического изучения истории буржуазной социологии для современного марксистского социолога и какие критерии мы должны выбрать для определения возникновения буржуазной социологии, а тем самым для определения начала ее истории.

Марксистский подход ко всем вопросам, в том числе и к проблематике современной буржуазной социологии, отличается историзмом. Если мы хотим понять и критически оценить современное состояние буржуазной социологии, мы не сможем обойтись без знания ее истории.

Марксистская социология существенно отличается от современной буржуазной социологии отношением к истории буржуазной социологии и к своей истории. В буржуазной социологии имеют место по существу три основных позиции к этой проблематике:

1) направление, сторонники которого абсолютно отрицают значение изучения истории социологии для современного социолога (эмпиристские неопозитивистские направления),

2) направление, сторонники которого так или иначе объявляют себя приверженцами определенного предшественника как «основоположника», однако, систематически не занимаются изучением истории социологии,

3) направление, сторонники которого считают глубокое знание развития их области изучения неизбежным, т. е. используют принцип историзма, но не последовательно, поскольку у них этот принцип не перерастает в материалистический историзм.

Значение знания истории буржуазной социологии для современного социолога-марксиста заключается в следующем:

1. История буржуазной социологии дает богатый, интересный материал для одного из специальных методов марксистской социологии, каким является анализ идеологического содержания структур мышления (социология познания).

2. При изучении истории буржуазной социологии мы обнаруживаем, что эта социология никогда в прошлом не была единой. С самого начала ее существования в ней имелись течения, направления и школы, которые нередко весьма существенно отличались друг от друга в методологическом и теоретическом подходах. Буржуазная социология в целом никогда в прошлом не носила ярко выраженного характера единой науки. Такое положение характерно для нее до сегодняшнего дня. Это свидетельствует о том, что эта социология до сих пор не перешагнула тот порог, за которым из конгломерата неоднородных, зачастую эфемерных теорий и методов всплывают на поверхность относительно постоянно действующие познания и методы, становящиеся основой действительной науки об обществе, проверенной на практике.

3. История буржуазной социологии для современного социолога-марксиста может быть в определенной степени и источником вдохновения, в особенности там, где речь идет о постановке определенных вопросов, а нередко и наглядной картиной, показывающей, каким образом нельзя решать данные вопросы, т. е. источником негативного извлечения познаний.

4. Буржуазные социологические направления прошлого поучительны и своими способами реагирования на марксизм.

Поскольку буржуазная социология не располагает такими методами и познаниями, которые бы в целом были правдивым, т. е. проверенным на практике и подтвержденным ею отражением действительности и инструментом ее изменения, мы не можем считать ее в полном смысле слова научной дисциплиной, не можем, что касается содержания, говорить о принципиальном различии досоциологических буржуазных взглядов на общество и буржуазную социологию. В рамках буржуазного социологического мышления по вполне понятным причинам никогда не происходил такой революционный переворот в области познания общества, каким в рамках марксизма является материалистическое понимание истории. Отсюда для каждого, кто занимается историей буржуазной социологии, вытекают определенные проблемы, которые в их совокупности мы могли обозначить как «проблемы начала». Имеется в виду когда, собственно, возникла буржуазная социология и чем она отличается от тех теорий общества, которые предшествовали ей.

В немарксистской социологии мы нередко сталкиваемся с тем, что каждое социологическое направление или школа заявляют, что научная социология возникает лишь

в тот момент, когда появились взгляды и методы их собственных представителей, что все, что предшествовало этому, было ненаучным.

В споре о «начале научной социологии» в рамках буржуазной социологии определены по существу два противоположных отправных момента, представленные, с одной стороны, так называемой исторической социологией, относящей возникновение этой дисциплины к первой половине XIX века, а, с другой стороны, эмпиристской социологией, относящей ее возникновение к периоду 30—40-х годов нашего века.

Там, где аргументом отличия досоциологического мышления от социологического остаются лишь свойства его теоретического и методологического содержания, мы не можем ожидать удовлетворительного решения этого вопроса. Ключом к его решению может быть лишь введение этого содержания в контекст общественной ситуации, в которой оно формировалось, и отражение классовых функций, которые оно выполняло.

Поэтому периодом возникновения буржуазной социологии, а тем самым отправным моментом ее истории мы считаем период после победы буржуазных революций в главных европейских странах, когда у нового правящего класса появилась потребность в новой общественной теории, которая бы выполняла двуединую функцию: познавательную и апологетическую. Поскольку первым творцом такого учения был А. Конт, именно его труд мы считаем началом истории буржуазной социологии.

Summary

J. Sedláček: The Contemporary Marxist Sociologist and the History of Bourgeois Sociology

The article seeks to answer two questions: what is the significance for a contemporary Marxist sociologist of studying the history of bourgeois sociology, and what criteria should be applied in determining the origins of bourgeois sociology and hence determining the beginning of its history?

The Marxist approach to all problems and therefore to the problem of bourgeois sociology also, is a historical one. If we are to understand and critically assess the contemporary state of bourgeois sociology, knowledge of its history is essential.

In its approach to the history of bourgeois sociology, as in its approach to its own history, Marxist sociology fundamentally differs from contemporary bourgeois sociology. Within bourgeois sociology we can identify three main approaches to the problem: 1) those who consider there is no good reason for the contemporary sociologist to study the history of sociology (the empirical neopositivist trend); 2) those who, in one way or another, regard certain of their predecessors as the "founders" of sociology, even though they do not otherwise engage in systematic study of sociological history; 3) those who consider it vital to extend knowledge of the development of their own field of study, and hence adopt a historical approach, not however, a consistent one, since their approach does not lead them to use the materialist historical method.

The significance for the contemporary Marxist sociologist of studying the history of bourgeois sociology, resides in the following facts:

1) The history of bourgeois sociology provides rich and interesting material for one of the specific approaches of Marxist sociology: the analysis of the ideological content of thought structures (sociology of cognition). 2) By studying the history of bourgeois sociology, we ascertain that this sociology has never been a unified one. From its very beginnings, currents, trends and schools have existed within it, and they have differed fundamentally in their methods and theory. Bourgeois sociology as a whole never had the well-defined character of a unified science and this is as true today as it was in the past. This sociology has yet to get beyond the stage at which knowledge of some degree of relatively permanent validity emerges from

a mass of incongruous and often ephemeral theories and methods, so as to form the basis of a genuine science of society, confirmed by practice. 3) The history of bourgeois sociology may, to a certain extent, be source of inspiration to the Marxist sociologist insofar as it raises certain questions and also because, not infrequently, it serves to show how it is incapable of solving certain problems, i. e. it provides a negative lesson. 4) The bourgeois sociological trends of the past can tell us something from the way they reacted to Marxism.

Since we cannot consider bourgeois sociology to be a scientific discipline in the true sense of the word — failing as it does to dispose of such methods and knowledge which would be on the whole true, i. e. the practice of tried and tested reflection of reality and the instrument for changing this reality, we cannot, in terms of content, even speak about a basic differentiation of pre-sociological bourgeois views about society and bourgeois sociology. Understandably, bourgeois sociological thinking never provided the framework for such a revolutionary breakthrough in the field of knowledge as the materialist concept of history that emerged from the Marxist framework. This does of course create certain problems for all those dealing with the history of bourgeois sociology, which might be described as the “problems of origins”. The question is when did bourgeois sociology actually come into being and how does it differ from the theories that preceded it?

In non-Marxist sociology, we often come across cases where the different trends or schools declare, speaking about themselves, that scientific sociology came into being at the precise moment that the views and methods of their own particular predecessors appeared and that everything prior to that moment was unscientific.

In the controversy about the “origins of scientific sociology” two opposing positions have emerged among bourgeois sociologists themselves. On the one hand we have so-called historical sociology which dates the origin of this discipline back to the first half of the 19th century, and on the other, there is empirical sociology which traces its origins back to the 30s and 40s of our century.

Insofar as the argument in favour of differentiating between pre-sociological and sociological thinking is based on its theoretical and methodological content, a satisfactory solution cannot be expected in our lifetime. The key to its solution could only be found in placing this content in the context of the social situation in which it was formed, and an analysis of the class functions that it performed.

For these reasons, the origin of bourgeois sociology, and hence, therefore, the beginning of its history, we date back to the period following the victory of the bourgeois revolutions in the main European capitalist countries, when the new ruling classes felt the need for a new social theory that would fulfil the dual function of cognition of apologia. Therefore we consider the progenitor of this theory to have been A. Comte and his work to mark the beginning of the history of bourgeois sociology.